

Психолого-педагогічні основи активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів зсо під час формування вмінь і навичок проєктування швейних виробів на уроках трудового навчання

Анотація. У статті обґрунтовано психолого-педагогічні основи активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів закладів загальної середньої освіти під час формування вмінь і навичок конструювання, моделювання, технології виготовлення швейних виробів на уроках трудового навчання.

Ключові слова: *трудове навчання, конструювання, моделювання, технологія виготовлення швейних виробів, творча навчально-пізнавальна діяльність, психолого-педагогічні основи.*

Abstract. *The article substantiates the psychological and pedagogical foundations of activating the creative educational and cognitive activities of students of general secondary education during the formation of skills and abilities of design, modeling, technology of manufacturing garments in the lessons of labor training.*

Keywords: *labor training, designing, modeling, technology of manufacturing of garments, creative educational and cognitive activity, psychological and pedagogical bases.*

Постановка наукової проблеми. Стратегічними завданнями реформування шкільної освіти є впровадження особистісно орієнтованого навчання та державних стандартів освіти. Життя вимагає сучасних підходів до організації навчально-виховного процесу, головним об'єктом якого виступає особистість учня.

Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація учнів, формування їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів. Зазначена мета досягається шляхом залучення учнів на уроках трудового навчання до проєктної діяльності як провідного засобу розвитку і навчання учнів, формування у них здатності до самостійного навчання, оволодіння засобами сучасних технологій, умінь конструювати власний процес пізнання і на практиці реалізувати заплановане [6].

Основна мета предмету «Технології» вбачається у підготовці учнів до трудової діяльності у різних сферах виробництва, домашньому господарюванні, ознайомлення з різними професіями, технологічними процесами й обладнанням, залучення учнів до основних видів проєктно-конструкторських і технологічних робіт. Одним з таких видів робіт на уроках трудового навчання є конструювання швейних виробів. У сучасному швейному виробництві конструювання є одним з основних процесів, що визначає якість одягу на стадії проєктування. Завдання процесу конструювання полягає в отриманні із плоскої тканини та інших матеріалів, які використовуються під час проєктування одягу, просторової форми виробу і побудові розгортки деталей одягу за ескізом або зразком моделі. На уроках трудового навчання учні отримують базові конструкторські знання, уміння та навички. Оволодіння учнями основами конструювання швейних виробів стає першим кроком до проєктування одягу, початком складного творчого процесу, який включає в себе розв'язання завдань технічного і художнього характеру. Тому конструювання швейних виробів належить до найважливіших і найважчих тем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз навчально-методичної літератури та досвіду роботи вчителів трудового навчання та технологій дає підстави для висновку, що навчання учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) основ конструювання швейних виробів відбувається за методикою, яка базується на пояснювально-ілюстративному та репродуктивному методах, фронтальній формі організації навчання (Н. Биковченко, Л. Мельникова, Д. Орокбаєва, Л. Осипова, Т. Оторова, Т. Фрідман).

Над змістом навчального матеріалу з конструювання швейних виробів працювали: Н. Биковченко, О. Васильченко, О. Гнеденко, Л. Голік, Н. Земганно, Г. Картушіна, Л. Климук, М. Короткова, Л. Кузнецова, О.Я. Лабзіна, Л. Левицька, Л. Луткова, Л. Мельникова, Г. Мозгова, Д. Орокбаєва, Т. Оторова, О. Радущна, І. Федорова та інші. Існуюча методика навчання учнів основ конструювання швейних виробів зберігає орієнтацію на «середнього» учня та інформаційно-репродуктивне навчання в єдиному темпі, визначеному вчителем. Її застосування в умовах класно-урочної системи навчання призводить до того, що не всі учні на належному рівні засвоюють навчальний матеріал, втрачають інтерес до конструювання виробів, а процес оволодіння конструкторськими знаннями, уміннями та навичками набуває формального характеру. Результат навчання учнів основ конструювання швейних виробів має виняткове значення, адже він є фундаментом конструкторської освіти школяра. Без міцно сформованих умінь і навичок з побудови креслень, достатнього розвитку конструкторського та просторового мислення подальше професійне навчання школярів значно ускладнюється.

В умовах розбудови національної системи освіти методика навчання має відповідати соціально-економічним перетворенням, що відбуваються в нашому суспільстві. Сучасний стан школи і

педагогіки висуває на порядок денний проблему розроблення та впровадження в практику школи методики навчання учнів основ конструювання швейних виробів, спрямованої на його особистість.

Орієнтація на особистість учня порушує питання активізації пізнавальної діяльності. Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів була, є і буде актуальною завжди. Від її розв'язання залежить ефективність навчальної діяльності, розвиток інтересу до навчання, формування самостійної думки, підготовка до життя.

Пізнавальний інтерес виступає як мотив навчальної діяльності учнів. У процесі активної пізнавальної діяльності розвиваються можливості учня, завдяки чому він може самостійно і творчо не лише застосовувати й використовувати наявні знання, а й відшукувати нові, задовольняючи свою потребу в пізнанні, розвиваючи і збагачуючи цим пізнавальний інтерес.

Нині пізнавальний інтерес розглядається як рушійна сила активізації навчання, розвитку пізнавальної самостійності учнів, важливий напрям підвищення ефективності навчальної діяльності. Пізнавальний інтерес стимулює пізнавальну активність учнів і тим самим спрямовує розвиток розумової, психічної та соціальної сфери особистості, створює умови для формування творчості учня. Тому цій проблемі приділяється увага як психологів, так і педагогів: Н. Бібік, В. Білий, М. Беляєв, Л. Божович, Д. Водзинський, Л. Гордон, О. Ковальов, В. Котирло, В. Крутецький, В. Лозова, В. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, Т. Шалева, Г. Шамова, Г. Щукіна та ін.

Відтак, розвиток пізнавальної діяльності учнів ЗЗСО під час формування вмій і навичок з проектування і виготовлення швейних виробів є актуальною проблемою педагогічної теорії та практики, яка вимагає удосконалення форм і методів навчання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні психолого-педагогічних основ активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів закладів загальної середньої освіти під час формування вмій і навичок проектування швейних виробів на уроках трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. У педагогічних дослідженнях найчастіше активізацію пізнавальної діяльності розглядають як таку організацію сприйняття навчального матеріалу учнями, за якої засвоєння знань відбувається шляхом розкриття взаємозв'язків між явищами, порівняння нової інформації з відомою, конкретизації, узагальнення, оцінки навчального матеріалу з різних точок зору.

Розвиток активності особистості у навчальному процесі розглядали психологи і педагоги: Ю. Бабанський, М. Данилов, І. Зязюн, О. Киричук, І. Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов, М. Скаткін, Н. Тализіна, Г. Щукіна та ін.

Особливості пізнавальної активності учнів досліджувались у працях Б. Бадмаєва, В. Беспалька, Ю. Гільбуха, О. Киричука, А. Єсаулова та ін. Вивчалися питання розвитку творчих задатків у навчально-пізнавальній діяльності учнів (В. Андрєєв, М. Воловникова, Н. Литвиненко, Р. Низамов, А. Остапенко, Ю. Савченко, К. Сапієва, О. Широких тощо); взаємозв'язку пізнавальної діяльності та її активізації в процесі вивчення окремих дисциплін (Х. Бахтіярова, С. Кашин, В. Кудіна, Н. Дідусь, К. Сапієва, О. Саричева, М. Сухомлинова, Л. Єнебиш тощо); окремих аспектів пізнавальної активності (Р. Олійник).

Пізнавальна активність розглядається різними авторами залежно від мети дослідження як: пізнавальна діяльність (Ю. Бабанський, П. Морозова, Г. Щукіна); активність як «психічна енергія» (З. Фрейд); психічна активність у контексті розумової обдарованості (Ч. Спірмен) або у контексті пристосування до зовнішніх умов (О. Лазурський); прийняття і виконання завдань (Л. Славіна, Н. Менчинська); становлення пізнавального інтересу (П. Морозова); інтелектуальна активність (В. Небиліцин, Б. Теплов, І. Зязюн, Д. Богоявлінська).

Поняття активності досліджується в різних аспектах. Термін «активність» походить від латинського «*activus*», що означає діяльний, енергійний, ініціативний. У зазначеному вище педагогічному словнику наводиться наступне означення цього поняття: «активність – 1) властивість організму і психіки, що залежить від зовнішніх та внутрішніх потреб; 2) властивість особистості, яка виявляється в діяльному ініціативному ставленні до навколишнього світу та самого себе» [8, с. 21].

Розглядаючи поняття активності в процесі навчальної діяльності, ми відмітили, що існує два погляди на нього: як на активність учня в процесі навчання та як на активність самого навчального процесу. Психологи та дидактики звертають увагу на залежність активності від таких психічних процесів, як увага, наполегливість, сумнів, інтерес, здогадування, аналіз, синтез тощо. У роботах з проблем активності учнів у навчанні відмічається, що активність учня в процесі навчання залежить від ставлення учня до предмету та процесу діяльності. У цілому, активність учня виступає і як показник ставлення до пізнання в конкретній навчальній ситуації, і як якість особистості, яка має соціальне значення.

Активність учнів виражається через запитання, прагнення мислити, пізнавальну самостійність у процесах сприйняття, відтворення, розуміння, творчого застосування. Ознаками сформованості активності особистості виступають: ініціативність, характеристика діяльності, енергійність, інтенсивність, ставлення до діяльності, добросовісність, інтерес, самостійність, усвідомлення дій, воля, наполегливість в досягненні мети та творчість.

Усі види активності за їх функціями поділяються на адаптивні та продуктивні. Адаптивні забезпечують пристосування до діяльності. Вони сприяють формуванню численних стереотипів поведінки, звичок, навичок, тобто становлять основу для стандартних форм поведінки. При адаптивній активності основною формою навчання виступає навчання «за зразком».

Продуктивні функції активності – це основа для виникнення різних психічних новоутворень, які

не є необхідними для адаптації. Для них основою стає пізнавальна активність суб'єкта, а мотивом – пізнавальні інтереси, потреби. Результатом такої активності стає «новизна» об'єкту пізнання.

Прояв активності в процесі навчання пов'язаний з новими пізнаннями світу. Тому в багатьох педагогічних джерелах відмічається важливість саме пізнавальної активності, яка виникає завдяки продуктивній активності. А. Гебос звертає увагу на те, що активізація діяльності виступає як керівництво процесом функціонування та розвитку пізнавальної активності учнів у ході навчання та самонавчання [1, с. 85].

У процесі розгляду навчального процесу як виду діяльності ознаками активності учнів виступають такі елементи [2, с. 35]: питання учнів до вчителя, однокласників; схильність до аналізу помилок, критичність; використання отриманої бази знань; участь у колективній роботі класу (доповнення, виправлення помилок товаришів, бажання висловити власну точку зору); прагнення дізнатись причину та наслідки явища; самостійне опрацювання літератури з теми; вибір складності завдання; самоконтроль, самооцінка, аналіз власних пізнавальних і практичних дій.

Одним з головних завдань у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання та технологій під час навчання учнів проєктування швейних виробів є піднесення активності учнів до рівня самостійності.

Самостійність – це здатність особистості з власної точки зору підійти до розв'язання складних навчальних питань, уміння виконувати цю роботу без сторонньої допомоги. Вона проявляється в критичній думці, в умінні висловити думки незалежно від чужого погляду.

Активність не завжди поєднується із самостійністю, але є необхідною умовою самостійності. Основою для самостійності виступає система знань, умінь і навичок, якою володіє учень, а також використання вже засвоєного призводить до оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками. У навчальному процесі повна самостійність учнів неможлива. Тому, головною ознакою самостійності учнів є досягнення поставленої мети без сторонньої допомоги, але з необхідністю участі в цьому процесі вчителя. Саме він найчастіше виконує такі елементи діяльності, як формулювання її мети, завдань і перевірка отриманих результатів.

Самостійність, як і будь-яка якість особистості, має певні ознаки: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносяться: планування своєї роботи відповідно до мети або завдань, підготовка робочого місця, виконання завдання без безпосередньої участі вчителя, систематичний контроль за ходом і результатами роботи, коригування та вдосконалення її, критичний підхід, здатність висловлювати власну точку зору.

Внутрішню сторону самостійності утворюють мотиваційна сфера, розумові, фізичні та морально-вольові зусилля учня, що спрямовані на досягнення мети без сторонньої допомоги [7, с. 31]. Тут можна відмітити потребу в знаннях, уміннях самостійно мислити; прагнення знайти свій підхід до розв'язання задачі; бажання глибше зрозуміти не тільки засвоєні знання, а й способи їх отримання та інші. Не завжди навчальне завдання потребує однакової самостійності від учнів. Наприклад, творче завдання потребує більшої самостійності, ніж репродуктивне.

Отже, активізація пізнавальної діяльності учня в процесі пізнання залежить від багатьох факторів і має велике значення для засвоєння матеріалу, який вивчається. Учень у навчанні реалізує та самостверджує себе як особистість через пізнавальну діяльність, невід'ємними рисами якої стають пізнавальна активність і пізнавальна самостійність. Розвиток активності та самостійності учнів не потребує використання спеціальних засобів.

Узагальнюючи вищезазначене, сформулюємо таке означення: активізація пізнавальної діяльності учнів – це перехід до більш високого рівня активності та самостійності учнів у процесі навчання, який стимулюється розвитком пізнавального інтересу та відбувається завдяки удосконаленню методів і прийомів навчального процесу.

У концепції розвитку пізнавальної діяльності учнів упритул розглядається проблема розвитку творчості учнів (С. Бондар, Б. Коротяєв, В. Паламарчук, П. Підкасистий). Головною умовою активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів є забезпечення їхньої суб'єктності, яка орієнтована на розвиток особистості учнів не в силу зовнішніх впливів, а за рахунок творчого запуску її внутрішніх особистісних механізмів саморозвитку, свідомого бажання учня займатися саморозвитком. Саме в суб'єктності криється потенціал людської творчості і творення себе самого й свого оточення, саме від того, як будуть розкриватися її властивості, залежить шлях людини та її майбуття.

Психологічними умовами для введення в дію всіх механізмів становлення суб'єктності є:

- формування *суб'єкт-суб'єктних відносин* у навчально-виховному процесі ЗЗСО шляхом організації та постійного підтримання суб'єктної міжособистісної навчальної взаємодії між учителем і учнем, між учнем і учнем;
- удосконалення змістовного (гуманітаризація) і методичного (гуманізація та демократизація) компонентів навчального процесу;
- формування змістовної мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Творча активність особистості – інтегративна якість індивіда, представлена широким комплексом інтелектуальних, емоційних, характерологічних властивостей, що забезпечують можливість діяти творчо під час розв'язання будь-якої проблемної ситуації або навчальної задачі та гарантують оригінальність, ефективність і позитивний результат конкретної творчої діяльності.

Творча активність має такі характерні ознаки: новизна, оригінальність (творчий стиль, багатство

індивідуальної натури), комунікація (самовираження та самореалізація), ціннісність (соціальна й особиста), незапланованість, надситуативність, безкорисливість творчої діяльності тощо. Основою творчої активності учнів є виникнення й розв'язання творчого завдання, проблемної ситуації, а джерелом – внутрішній саморух особистості до творчої самореалізації та самовдосконалення.

Виховання творчої пізнавальної активності стає тією базою, на якій розвиваються дизайнерські якості учня під час вивчення основ проектування швейних виробів.

На основі теоретичного аналізу проблеми виявлено, що для активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів як суб'єктів учіння потрібно: формувати змістовні мотиви навчально-пізнавальної діяльності та професійного самовизначення; використовувати сучасні концепції навчання; надавати навчальному матеріалу особистісного смислу; структурувати навчальний матеріал; використовувати такі способи та прийоми викладання, які активізують навчальну і пошукову діяльність учнів; використовувати спеціальні психологічні прийоми стимулювання вчителем пізнавальної діяльності учнів тощо.

Висновки. Отже, психолого-педагогічний аналіз досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що активізація творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів ЗЗСО є одним зі способів ефективного формування в них умінь і навичок проектування (конструювання, моделювання, виготовлення) швейних виробів на уроках трудового навчання.

Головною проблемою є протиріччя між потенціалом методично обґрунтованого використання засобів, методів і форм, що сприяють розвитку пізнавальної активності учнів, і реальною педагогічною практикою.

На нашу думку, результативність активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів ЗЗСО під час формування вмінь і навичок з основ конструювання, моделювання та технології виготовлення швейних виробів можна покращити, якщо дотримуватися певних організаційно-педагогічних умов, зокрема:

– логічна, професійна, педагогічна і психологічна підготовленість учителя трудового навчання та технологій;

– раціональне поєднання в навчальному процесі активних і репродуктивних видів діяльності;

– процес навчання, заснований на проблемному, дослідницькому підході повинен бути поетапним, що включає діагностику рівня підготовленості учнів, мотивацію, цілеспрямовану організацію навчальної діяльності, контроль за якістю знань;

– на усіх етапах засвоєння програмного матеріалу слід закріплювати й удосконалювати вміння, які становлять ядро компонентів пізнавальної активності, а потім синтезувати ці вміння завдяки залученню учнів до навчально-пізнавальної діяльності, організованої на основі самоуправління;

– диференційований підхід до добору методів навчання залежно від етапу і якості засвоєння знань, формування вмінь і навичок з основ конструювання, моделювання та технології виготовлення швейних виробів, а також добір різнорівневих завдань, орієнтованих на формування пізнавального інтересу, відповідно до здібностей учнів;

– поступове ускладнення навчально-пізнавальної діяльності учнів за змістом завдань і за формою організації;

– створення в класі атмосфери співпраці, взаємної довіри і поваги;

– організація позааудиторної діяльності, що дає можливість учням включатися в творчий, дослідницький пошук, спрямований на практичне застосування знань.

Список використаних джерел:

1. Гебос А.И. Психология познавательной активности учащихся. Кишинев: Штиинце, 1975. 104 с.

2. Лозовая В.И., Москаленко П.Г. Активизация познавательной деятельности школьников. *Magister Cogitatum*. 1996. № 2-3. С. 35-39.

3. Магдич Я.І., Марущак О.В. Розвиток проектного мислення майбутніх учителів трудового навчання та технологій як засіб формування професійних компетенцій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 31-33.

4. Марущак О.В., Бабійчук І.М., Гудима О.О. Дидактичні можливості інформаційно-комунікаційних технологій у графічній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій з дизайну костюма. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 91-94.

5. Марущак О.В., Бербега І.М., Бойчук С.О. Графічна складова дизайн-технологічної діяльності з проектування одягу майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 54-56.

6. Навчальна програма з трудового навчання для 5-9 класів / В.К. Сидоренко, Н.І. Боринець, Д.В. Боровик, В.М. Гащак, Е.М. Даниліна, С.М. Дятленко, Р.М. Лещук, Н.Б. Лосина, Т.С. Мачача, Н.М. Павич, А.І. Терещук, І.Ю. Ходзицька, В.В. Юрженко; затверджена Наказом МОН України від 07.06.2017 р. № 804. К., 2017. 28 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

7. Орлов В.И. Активность и самостоятельность учащихся в обучении. *Специалист*. 2002. № 5. С. 29-31.
8. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
9. Романенко Т.М., Марущак О.В. Психолого-педагогічні аспекти художньо-конструкторської підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 3-5.
10. Шевченко М.О., Марущак О.В. Проектування моделей одягу засобами графічного дизайну у професійній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 15-18.